

**TOHIR MALIK ASARLARIDA MILLIY-MADANIY
LINGVOKULTUREMALARNING TASNIFI VA SEMANTIK XUSUSIYATLARI**

**Xalqaro innovatsion universiteti
Lingvistika (o'zbek tili) magistranti**

Ismoilxonova Madinaxon

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Tohir Malik asarlarida uchraydigan milliy-madaniy lingvokulturemalar tahlil qilinadi. Lingvokulturologiya nuqtayi nazaridan yozuvchi asarlaridagi milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, diniy qarashlar va etnografik birliklarning ifodalanish xususiyatlari o'rganiladi. Shuningdek, lingvokulturemalarning tematik tasnifi amalga oshirilib, ularning semantik va pragmatik xususiyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijasida Tohir Malik asarlarida milliy mentalitet va xalq madaniyatining til vositalari orqali aks etishi aniqlanadi.

Kalit so'zlar:

lingvokulturema, lingvokulturologiya, milliy-madaniy birliklar, semantika, etnografizm, milliy mentalitet, Tohir Malik, badiiy matn, madaniy kod, pragmatika.

Аннотация

В данной статье анализируются национально-культурные лингвокультуры, встречающиеся в произведениях известного узбекского писателя Тохира Малика. С позиций лингвокультурологии рассматриваются особенности отражения национальных ценностей, традиций, обычаев, религиозных представлений и этнографических единиц в художественном тексте. Также осуществляется тематическая классификация лингвокультур и раскрываются их семантические и прагматические особенности. В результате исследования выявляется роль языковых средств в отражении национального менталитета и культуры народа в произведениях писателя.

Ключевые слова:

лингвокультурема, лингвокультурология, национальная культура, семантика, этнографизм, национальный менталитет, Тохир Малик, художественный текст, культурный код, прагматика.

Abstract

This article analyzes national-cultural linguoculturemes found in the works of the prominent Uzbek writer Tohir Malik. From the perspective of linguoculturology, the study examines the representation of national values, customs, traditions, religious views, and ethnographic units in literary texts. The article also provides a thematic classification of

linguoculturemes and highlights their semantic and pragmatic features. The findings reveal how the writer reflects national mentality and cultural identity through linguistic means.

Keywords:

linguocultureme, linguoculturology, national culture, semantics, ethnographism, national mentality, Tohir Malik, literary text, cultural code, pragmatics.

Kirish

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida tilshunoslik fanida antropotsentrik paradigma asosida shakllangan yoʻnalishlar orasida lingvokulturologiya alohida oʻrin egallaydi. Mazkur yoʻnalish til va madaniyatning oʻzaro munosabatlarini, milliy tafakkur va madaniy qadriyatlarning tilda namoyon boʻlish mexanizmlarini oʻrganadi. Lingvokulturologiyaning markaziy tushunchalaridan biri lingvokulturema boʻlib, u muayyan xalqning madaniy tajribasi, qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi til birliklarini ifodalaydi.

Oʻzbek tilshunosligida lingvokulturologik tadqiqotlar mustaqillik yillarida jadal rivojlandi. Til va madaniyat munosabatlari, milliy mentalitetning til vositalarida ifodalanishi, etnolingvistik birliklarning semantik tabiati kabi masalalar koʻplab olimlar tomonidan tadqiq etildi. Biroq badiiy matn tarkibidagi lingvokulturemalarning individual muallif uslubi doirasida oʻrganilishi hali ham dolzarb ilmiy muammolardan biri boʻlib qolmoqda.

Tohir Malik oʻzbek adabiyotining yirik vakillaridan biri sifatida xalq hayoti, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va maʼnaviy merosni badiiy tasvirlashda alohida mahorat koʻrsatgan ijodkordir. Yozuvchining “Shaytanat”, “Soʻnggi oʻq”, “Falak”, “Alvido bolalik”, “Murdalar gapirmaydilar” kabi asarlarida xalqning turmush tarzi, maʼnaviy olami, diniy eʼtiqodlari va axloqiy qarashlari keng aks ettirilgan. Ushbu birliklar lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinganda, yozuvchi asarlarining milliy-madaniy qatlami yanada yaqqol namoyon boʻladi.

Maqolaning maqsadi Tohir Malik asarlarida uchraydigan milliy-madaniy lingvokulturemalarni aniqlash, ularni tasniflash hamda semantik xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

lingvokulturema tushunchasining nazariy asoslarini yoritish;

Tohir Malik asarlaridagi milliy-madaniy birliklarni aniqlash;

lingvokulturemalarni tematik jihatdan tasniflash;

ularning semantik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish;

yozuvchi asarlarida milliy mentalitetning ifodalanish mexanizmlarini koʻrsatish.

Tadqiqot obyekti sifatida Tohir Malikning nasriy asarlari tanlandi. Tadqiqot predmeti esa mazkur asarlarda qoʻllangan milliy-madaniy lingvokulturemalar hisoblanadi.

Tadqiqotda tavsifiy, semantik, lingvokulturologik hamda kontekstual tahlil metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar yordamida badiiy matndagi lingvokulturemalarning ma'no qatlamlari, madaniy mazmuni va kommunikativ vazifalari ochib berildi.

Lingvokulturemalar til va madaniyat o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi. Ular xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar, diniy qarashlari, ijtimoiy tajribasi va milliy dunyoqarashini o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli badiiy matn tarkibidagi lingvokulturemalarni o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va etnografiya uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Lingvokulturema tushunchasi va uning nazariy asoslari

Lingvokulturologiya til va madaniyatning o'zaro munosabatlarini o'rganuvchi fan sifatida bugungi kunda tilshunoslikning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu fan doirasida lingvokulturema tushunchasi markaziy o'rinni egallaydi. Lingvokulturema muayyan millat madaniyati, urf-odati, an'analari, qadriyatlari va dunyoqarashini o'zida mujassam etgan til birligi sifatida talqin qilinadi.

Til birliklari millatning tarixiy tajribasi va madaniy xotirasini saqlovchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli badiiy matnda qo'llangan lingvokulturemalar nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki muallifning estetik qarashlari, xalqning mentaliteti va madaniy qadriyatlarini ham ifodalaydi.

Tohir Malik asarlari o'zbek xalqining milliy-madaniy hayotini aks ettiruvchi boy lingvokulturemik materiallarga ega. Yozuvchi asarlarida uchraydigan lingvokulturemalarni tematik jihatdan quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

1. Etnografik lingvokulturemalar;
2. Diniy-ma'naviy lingvokulturemalar;
3. Qarindoshlik va oila bilan bog'liq lingvokulturemalar;
4. Milliy urf-odat va marosimlarga oid lingvokulturemalar;
5. Mahalla va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi lingvokulturemalar;
6. Milliy mentalitet va axloqiy qadriyatlarni ifodalovchi lingvokulturemalar.

Etnografik lingvokulturemalar

Etnografik lingvokulturemalar xalqning kundalik turmush tarzi, yashash muhiti, kiyim-kechaklari, uy-ro'zg'or buyumlari va milliy an'analarga oid birliklarni qamrab oladi.

Tohir Malik asarlarida "do'ppi", "sandiq", "mahsi", "to'n", "ko'rpa", "supa", "hovli", "ayvon" kabi birliklar faol qo'llanadi. Ushbu so'zlar oddiy predmet nomi bo'lish bilan birga o'zbek xalqining turmush madaniyatini ham ifodalaydi.

Masalan, “hovli” leksemasi semantik jihatdan oddiy yashash joyini anglatadi. Biroq lingvokulturologik nuqtayi nazardan u o‘zbek oilasining muqaddas makoni, oilaviy qadriyatlar markazi sifatida talqin qilinadi.

“Do‘ppi” so‘zi ham milliy bosh kiyim ma’nosidan tashqari milliy o‘zlik va madaniy identifikatsiya ramzi sifatida namoyon bo‘ladi.

Yozuvchi bu birliklar orqali qahramonlarning milliy mansubligini, yashash muhiti va madaniy dunyoqarashini tasvirlaydi.

Diniy-ma’naviy lingvokulturemalar

Tohir Malik ijodida diniy-ma’naviy mazmundagi birliklar alohida o‘rin tutadi. Ayniqsa “Shaytanat”, “Falak” va “Alvido bolalik” asarlarida diniy tushunchalar keng qo‘llangan.

Mazkur leksemalar nafaqat diniy tushunchalarni, balki o‘zbek xalqining ma’naviy qadriyatlarini ham aks ettiradi.

Masalan, “sabr” tushunchasi lug‘aviy jihatdan chidam va bardosh ma’nolarini bildiradi. Lingvokulturema sifatida esa insonning hayot sinovlariga matonat bilan qarshi turishini ifodalovchi axloqiy kategoriya hisoblanadi.

“Halol” va “harom” birliklari ham o‘zbek xalqining axloqiy-me’yoriy qarashlarini aks ettiruvchi muhim lingvokulturemalardir. Yozuvchi qahramon xarakterini yaratishda aynan shu birliklardan samarali foydalanadi.

Qarindoshlik va oila bilan bog‘liq lingvokulturemalar

O‘zbek madaniyatida qarindoshlik munosabatlari muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Shu sababli Tohir Malik asarlarida qarindoshlik terminlari keng uchraydi.

Masalan:ota,ona,aka,uka,opa,singil,amma,xola;

Mazkur birliklar denotativ ma’nodan tashqari kuchli emotsional-ekspressiv ma’noga ham ega.

Masalan, “ona” konsepti o‘zbek madaniyatida mehr-muhabbat, fidoyilik, poklik va muqaddaslik timsoli sifatida namoyon bo‘ladi.

“Otaning duosi”, “onaning roziligi”, “aka hurmati” kabi birikmalar milliy madaniyatning konseptual asoslarini tashkil etadi.

Tohir Malik asarlarida ushbu birliklar qahramonlarning ma’naviy qiyofasini ochishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Urf-odat va marosimlarga oid lingvokulturemalar

Yozuvchi asarlarida o‘zbek xalqining urf-odatlari va marosimlari bilan bog‘liq ko‘plab birliklar uchraydi.

Jumladan:to‘y,nikoh,beshik to‘yi,sunnat to‘yi,fotiha,mehmondorchilik;

Bu birliklar xalqning tarixiy tajribasi va madaniy merosini aks ettiradi.

Masalan, “to’y” tushunchasi oddiy marosim emas, balki jamiyatning ijtimoiy birdamligini ta’minlovchi madaniy institut sifatida namoyon bo’ladi.

“Mehmondorchilik” lingvokulturemasi esa o‘zbek xalqining mehmondo‘stlik konseptini ifodalaydi.

Yozuvchi ushbu birliklar orqali milliy muhitni yaratadi va voqealarning tabiiyligini ta’minlaydi.

Mahalla va ijtimoiy munosabatlarga oid lingvokulturemalar

Mahalla o‘zbek xalqining eng qadimiy ijtimoiy institutlaridan biridir. Tohir Malik asarlarida “mahalla”, “oqsoqol”, “hashar”, “qo‘ni-qo‘shni”, “guzar” kabi birliklar tez-tez uchraydi.

“Mahalla” lingvokulturemasi quyidagi semantik komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- birdamlik;
- hamjihatlik;
- ijtimoiy nazorat;
- qo‘llab-quvvatlash;
- milliy qadriyatlarni saqlash.

“Hashar” tushunchasi esa jamoaviy mehnat va o‘zaro yordam konseptlarini ifodalaydi.

Mazkur birliklar xalqning ijtimoiy tafakkuri va jamoaviylik ruhini aks ettiradi.

Milliy mentalitetni ifodalovchi lingvokulturemalar

Tohir Malik asarlarida milliy xarakter va mentalitetni ifodalovchi ko‘plab lingvokulturemalar uchraydi..

Bu birliklar o‘zbek xalqining axloqiy qadriyatlarini ifodalovchi konseptlar hisoblanadi.

“Oriyat” konsepti insonning sha’ni va qadr-qimmatini saqlashga bo‘lgan intilishini bildiradi.

“Andisha” esa o‘zbek mentalitetining muhim belgilaridan biri bo‘lib, boshqalarning fikri va manfaatlarini hisobga olishni anglatadi.

Yozuvchi qahramonlarning ichki kechinmalari va axloqiy tanlovlarini tasvirlashda aynan shu lingvokulturemalardan keng foydalanadi.

.

Shu jihatdan Tohir Malik asarlari o‘zbek xalqining madaniy xotirasini aks ettiruvchi muhim lingvistik manba hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yozuvchi asarlarida qo‘llangan lingvokulturemalar nafaqat badiiy-estetik vazifani bajaradi, balki milliy madaniyat, mentalitet va ma’naviy qadriyatlarni avlodlardan avlodga yetkazuvchi muhim til birliklari sifatida ham namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot davomida Tohir Malik asarlarida qo‘llangan milliy-madaniy lingvokulturemalar lingvokulturologik nuqtayi nazardan tahlil qilindi hamda ularning tasnifi va

semantik xususiyatlari yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yozuvchi asarlari o'zbek xalqining milliy dunyoqarashi, ma'naviy qadriyatlari, urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi boy lingvokulturemik birliklarga ega.

Lingvokulturemalar til va madaniyatning uzviy bog'liqligini namoyon etuvchi muhim birliklar hisoblanadi. Ular nafaqat muayyan predmet, hodisa yoki tushunchani nomlaydi, balki xalqning tarixiy tajribasi, madaniy xotirasi va mental xususiyatlarini ham o'zida mujassamlashtiradi. Shu jihatdan qargalanda, Tohir Malik asarlaridagi lingvokulturemalar yozuvchining individual uslubini namoyon etish bilan birga, o'zbek xalqining milliy-madaniy qiyofasini ham aks ettiradi.

Tahlillar natijasida yozuvchi asarlarida uchraydigan lingvokulturemalar bir necha tematik guruhlariga ajratildi. Jumladan, etnografik lingvokulturemalar, diniy-ma'naviy lingvokulturemalar, qarindoshlik va oila bilan bog'liq lingvokulturemalar, urf-odat hamda marosimlarga oid lingvokulturemalar, mahalla va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi lingvokulturemalar hamda milliy mentalitetni aks ettiruvchi lingvokulturemalar eng faol qatlam sifatida namoyon bo'ldi.

Etnografik lingvokulturemalar tahlili shuni ko'rsatdiki, yozuvchi o'zbek xalqining kundalik turmush tarzini, yashash muhitini va milliy an'alarini tasvirlashda xalq hayotiga xos bo'lgan ko'plab birliklardan foydalangan. Bunday birliklar asarlarda milliy koloritni yaratish, voqelikning tabiiyligini ta'minlash hamda qahramonlarning ijtimoiy-madaniy muhitini ochib berishga xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. – Moskva: Akademiya, 2001. – 208 b.
2. Vorobyov V.V. Lingvokulturologiya: teoriya i metody. – Moskva: RUDN, 2008. – 336 s.
3. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekty. – Moskva: Shkola "Yazyki russkoy kultury", 1996. – 288 s.
4. Krasnix V.V. Etnopsixolingvistika i lingvokulturologiya. – Moskva: ITDGK "Gnozis", 2002. – 284 s.
5. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Toshkent: Sangzor, 2006. – 220 b.
6. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab. – Toshkent: Fan, 2012. – 156 b.